

УДК 821.161.2(82-3) +821.111

Школа І. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
Бердянський державний педагогічний університет
ireneshkola@gmail.com

ІМПРЕСІОНІСТИЧНИЙ ПРИНЦИП ВІЗУАЛІЗАЦІЇ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ У ТВОРАХ В. ВУЛФ ТА І. ВІЛЬДЕ

Анотація

Стаття присвячена аналізу імпресіоністичної манери зображення міського простору в романі “Місіс Деллоуей” В. Вулф та циклі повістей “Метелики на шпильках” І. Вільде. Вона втілюється, зокрема, у суб’єктивній формі нарації, фрагментарній характеристиці персонажів, мозаїчному змалюванні своєрідних деталей та передачі феноменів почуттєвої сфери за допомогою ретельно дібраних чуттєвих вражень. Авторки не переповідають події, а фіксують повсякденне життя, даючи можливість читачеві особисто спостерігати та відчувати міський простір.

Ключові слова: імпресіонізм, міський простір, деталь, враження, відчуття, суб’єктність.

Summary

The article is devoted to the analysis of the impressionistic manner of urban space representation in the novel “Mrs. Dalloway” by V. Woolf and the stories “Pinned Butterflies” by I. Vilde. This manner is embodied, in particular, in the subjective form of narration, the fragmentary characterization of characters, the mosaic depiction of the specific details and showing of phenomena of the sensory sphere with the help of carefully selected sensory impressions. Authors do not narrate events, but fix their daily lives, giving the reader the opportunity to observe and experience urban space personally.

Key words: impressionism, urban space, detail, impression, feeling, subjectivity

Головна концепція імпресіонізму – витончене відтворення особистісних вражень і спостережень, мінливості життєвих передчуттів і переживань. Як стильова течія європейського письменства він набуває популярності з другої половини ХІХ – початку ХХ ст. й розкривається, насамперед, в індивідуальних пошуках, відсутності чітко заданої форми й прагненні передати предмет в уривчастих, миттєво фіксуючих кожне враження штрихах, що при огляді цілого виявляють свою єдність і зв’язок. Особливо чуттєво імпресіоністи зображають природу, її красу, розмаїтість і мінливість життя, переживання особистості.

У цьому контексті надзвичайно актуалізуються роман “Місіс Деллоуей” В. Вулф та цикл повістей “Метелики на шпильках” І. Вільде. Письменниці – яскраві представниці літератури епохи модерну, на творчість яких варто поглянути крізь призму імпресіонізму, а компаративне зіставлення названих творів дозволить простежити типологічні збіги та відмінності й увиразнити суто національні риси творення міського простору.

Українські та зарубіжні дослідники (Г. Батюк, Дж. Голдмен, К. Горелов, Н. Любарець, С. Роу та ін.) відзначають імпресіоністичність роману В. Вулф і повістей І. Вільде та фрагментарно висвітлюють це питання, аналізуючи твори авторок, однак відсутність порівняльного аналізу зумовила появу обраної нами теми. Відтак, метою нашої роботи є дослідження імпресіоністичного принципу візуалізації міського простору в романі “Місіс Деллоуей” та трилогії “Метелики на шпильках”.

Порівняння творчої манери В. Вулф з імпресіонізмом почалося ще за життя письменниці. Як зауважує британська дослідниця Дж. Голдмен, письменницю вітали як “новатора експериментальної форми, “імпресіонізму”, та потоку свідомості” [4, 127]. Авторка й сама оголошувала себе противницею реалізму, відверто говорячи про це в літературних публікаціях. За власними естетичними принципами, В. Вулф відмовилася від характеристик у тому розумінні, в якому їх уявляли реалісти. Її книги позбавлені сюжету та інтриги, що зв’язувала б розповідь. Вони розпадаються на окремі виконані в імпресіоністичній манері замальовки внутрішніх станів різних людей і є виявом потоку їх свідомості.

Так, у романі “Місіс Деллоуей” бачимо імпресіоністичну гру світла і тіні, різнокольорову гаму емоційних станів героїв, відчуваємо запахи і звуки – все те, що фіксує не саме життя, не його предметну сутність, а враження та почуття. На кшталт імпресіоністичного живопису текст англійської письменниці немовби зітканий з яскравих мазків: читач, за задумом авторки, бачить місто очима персонажа, а отже – потік розрізнених вражень героїв – єдина реальність, якою він володіє і з якої складається простір британської столиці: “In people's eyes, in the swing, tramp, and trudge; in the bellow and the uproar; the carriages, motor cars, omnibuses, vans, sandwich men shuffling; brass bands; barrel organs; in the triumph and the jingle and the strange high singing of some aeroplane overhead was what she loved; life; London; this moment of June” – “Погляди перехожих, гойдання, гупання, шурхотіння; шум і ревіння машин, автобусів та автофургонів, човгання живих реклам; духовий оркестр; голос шарманки; та поверх усього дивно високий звук аероплана, – ось усе, що вона любить: життя; Лондон; саме цю хвилину червня” [6, 129–130] (Тут і надалі в перекладі автора – І. Школа).

Головними елементами, що формують структурно-образну парадигму тексту, враховуючи, що їх семіотична цінність зовсім різна, є наступні одиниці: motorcars, parks, the sound of an aeroplane, well-dressed woman, Parliament, sparrows, Lord, Lady, shop windows, military music, the swing, tramp, the silence, the Times, the sound of Big Ban – легкові автомобілі, парки, звук літака, добре одягнена жінка, парламент, горобці, лорд, леді, вітрини, військова музика, гойдання, гупання, тиша, Таймз, звук Біг Бену. Усі ці слова-маркери складають єдиний пазл образу Лондона. Чітко простежуються опозиції шум/тиша, звичайні

люди/титоловані особи, життя/смерть, нікчемність/влада, натовп/самотність, молодість/старість, урбаністичний простір/природа, фіксуючи багатолічність і мозаїчність семіотичного простору великого міста. Реципієнт бачить англійську столицю саме в цю хвилину, відчуває усю повноту її життя, яку цілеспрямовано підкреслено звуковими епітетами та словами, що позначають рух: uproar, brass bands, barrel organs, high singing of some aeroplane, jingle – шум, духові оркестри, шарманки, високий звук якогось літака, дзвін; swing, shuffling, waiting – гойдання, човгання, очікування та ін. Таким чином простір британської столиці набуває об'ємності й густини, він стає не лише видимим – його можна почути. В. Вулф перераховує вулиці, магазини, станції метро, стадіони, парки та райони: Arlington Street, Picadilly, St. James's Park, Embassy, Mulberry's shop, Oxford Street, Buckingham Palace, Leadenhall Street, Regent's Park Tube Station etc. Топографічна точність, деталізація та надмірне нагромадження словесних образів створюють ущільнену реальність, в якій приховано багато знаків і смислів: "... aeroplane rushed out of the clouds again, the sound boring into the ears of all people in the Mall, in the Green Park, in Piccadilly, in Regent Street, in Regent's Park, and the bar of smoke curved behind (...) it wrote one letter after another" [6, 140] – "...аероплан знову вискочив з хмар, нудний звук вгвинчувався у вуха всіх людей на Мелі, в Грін-Парку, на Пікаділі, Ріджент-стріт та Ріджент-Парку, – позаду був шлейф диму (...) одну за одною він писав літери"; "A child cried" – "Плакала дитина" [6, 141].

Авторка майстерно змальовує місто крізь призму світовідчуття своїх героїв. Цей образ суб'єктивний, але, водночас, він репрезентує колективну пам'ять народу, що фіксує його традиції, побут та особливості менталітету: "...lady is known by her shoes and her gloves" [6, 133] – "...леді впізнають за черевиками та рукавичками"; "The English are so silent..." [6, 184] – "Англійці такі мовчазні...". Так, за допомогою окремих яскравих штрихів створюється цілісний національний образ великого міста.

Як у будь-якому імпресіоністичному творі, в романі "Місіс Деллоуей" читач бачить тільки те, що бачить персонаж. Як слушно зауважує Н. Михальська, "образ об'єктивного світу постає заломленим у свідомості персонажів, ракурс зображення залежить від рухомої точки зору" [6, 341]. Лише читач, який знайомиться з кожним запропонованим варіантом сприйняття міського простору, отримує цілісне уявлення про нього.

В. Вулф зображає навколишній світ через призму бачення Клариси та Септімуса. При цьому головні герої роману "Місіс Деллоуей", належать до різних прошарків британської соціальної ієрархії і не те, що не знайомі, а навіть не підозрюють про існування один одного. Тільки місто, простір якого детермінований суб'єктивним сприйняттям таких несхожих людей, постає об'єднуючим їх фактором. Лондон поєднує

людей у своєму постійному русі: герої слідкують за авто, що везе втаємничену важливу особу, або літаком, який вимальовує над містом літери. За мить до того, як перехожі почули дивний звук, кожен робив свої справи, кудись поспішав, думав щось своє – і ось усі застигли з цікавістю споглядаючи що сталося: “Everyone looked at the motorcar. Septimus looked. Boys on bicycles sprang off. Traffic accumulated” [6, 136] – “Кожен споглядав за автомобілем. Септімус також дивився. Хлопчаки зістрибнули з велосипедів. Транспорт поступово накопичувався”; “...strangers looked at each other and thought of the dead; of the flag; of Empire” [6, 138] – “незнайомці подивилися один на одного та подумали про мертвих, про прапор, про Великобританію”.

Через свою “суб’єктність”, міський простір у В. Вулф знаходиться в межах своєїрідної просторово-часової системи, що характеризується поліреальністю та нелінійністю руху часу. Як ми вже відзначали, вульфівська візія Лондона пропущена крізь призму свідомості її персонажів, оскільки деталі та події представлені враженнями, нерозривно пов’язані з суб’єктом в уяві якого вони виникають. Саме ці деталі перш за все говорять реципієнту про те, хто і як їх сприймає (чоловік чи жінка), і вже потім характеризують реальний світ, що існує за межами людської душі. Так, одного червневого ранку місіс Делловей, дружина політика, виходить щоб купити квіти для вечірнього прийому. Завдяки потоку думок Клариси реципієнт розуміє, що війна нарешті закінчилась і люди радіють відчуттям миру і спокою. У цьому жіночому образі письменниця конструювала невимовлене, що протікає крізь пальці жіноче повсякдення. Її світ прекрасний, кольоровий, але й світ після війни, в якому “... it was very dangerous to live even one day” [6, 132] – “...небезпечно прожити навіть один день”. Про війну нагадує героєм аероплан та автомобіль “впливової людини”, про появу якого сповіщає звук, схожий на “a pistol shot in the street outside” – “звук пістолетного вистрілу на вулиці”.

Разом з ним у творі з’являється Септімус Сміт з його страшними видіннями міського простору як поля бою. Чоловік втілює образ “Іншого” Лондона, зруйнованого війною, що не живе, а існує (“For now it was all over, truce signed, and the dead buried, he had, especially in the evening, these sudden thunder-claps of fear” [6, 183] – “Все було закінчено, перемир’я підписане, мертві поховані, але його, особливо ввечері, охоплював раптовий жах”). Про те, що Септімус такий не один свідчать наступні рядки твору: “London has swallowed up many millions of young men called Smith...” [6, 182] – “Лондон ковтав мільйонами людей на прізвище Сміт...”. Він належить до трагічного післявоєнного покоління, яке, не в змозі забути загибель знайомих людей, поступово наближається до самознищення.

Як і Вулф, І. Вільде орієнтувалася на той тип модерної літератури, який культивував “епіку почуттів” та свободу особистості. Як слушно відзначає О. Баган, письменниця чудово передає “імпресію плинності буття...” [1, 10]. Її проза відрізняється надзвичайною легкістю, звучністю, органічністю мови та багатством художніх деталей, завдяки яким авторці вдається майстерно показати місто саме в цю хвилину очима своїх героїв: “вуличний хорівід незнайомих людей; прокидається з лінивої пополудневої дрімоти вулиця; пахне свіжою кавою; жовті смуги ліхтарень”. Імпресіоністичність твору української письменниці полягає саме в барвистості зображення та малярському способі бачення пейзажу та людей (барвистими мазками, розрахованими на цілісне сприймання людини, пейзажу і настроєвої атмосфери).

Яскраві деталі в повістях української письменниці створюють образ спокійного провінційного міжнаціонального міста. Якщо вулфівський рухливий і гамірний Лондон читач, насамперед, чує, то Чернівці І. Вільде нагадують більше живописне полотно: “Десь прокидається з лінивої, пополудневої дрімоти вулиця. Елегантний, напарфумований, підмальований і причепурений вечір ступає по міському бруку. Здається, що перед кожним дзеркалом тепер чепуриться якась гарна жінка” [2, 149-150]. При цьому розмитість зображення досягається через використання живописних образів на художньо-словесному рівні. Архітектура, звуки, запахи створюють так званий “живий” простір міста. Так вітер з Цецина несе “голубий легіт” лісів [2, 147], ранок у квартирі на Руській пахне свіжою справжньою кавою [2, 182]. Однак якщо ми говорили про полі реальність та не лінійність руху часу у В. Вулф, то час в місті І. Вільде лінійний і вливається в простір як послідовність окремих моментів, що є індиферентними до тих явищ, які в ньому протікають.

Локальний континуум повістей І. Вільде в географічному вимірі визначається рідним селом Дарки – Веренчанкою та Чернівцями, куди вона переїжджає вчитися. Чернівці, попри суто художнє замилювання ним, – місто відчутно чуже: “Навіть каштани старіють передчасно у цьому місті. Їх теж перевезли сюди проти волі з їх батьківщини...” [2, 135]. Після зрозумілого та такого рідного у всіх своїх проявах сільського життя місто для дівчинки є абсолютно чужим простором, у якому вона почуває себе розгубленою і самотньою інфантильною дитиною. Дарка відчуває персоніфікований страх перед Містом. Героїню лякає постійна динаміка міського простору, вона соромиться своєї провінційності й сумує за домом: “Ой... Боже... та ж... Дарка... ой, які ви... приїхала з села ...і не вміє слова по-німецьки (...). Тоді Дарці хочеться плакати від зовсім незнайомого їй досі болю і кричати, щоб аж шиби у вікнах дзвеніли [2, 145]. Навіть тато героїні “на тлі чужого середовища і відмінних обставин був зовсім інший від того татуса у Веренчанці” [2, 196]. У такому випадку єдиний шлях – подолати “ворожість” міста, тобто або підкорити місто,

або ж підкоритися йому. Проте Дарка, не уподібнюючись вчорашнім сільським, а сьогодні “міським” панянкам, обирає інше – вона обирає позицію відчуженості до міста. Навіть коли для неї очевидний контраст між її бідно одягненим батьком і гарно вбраним міським панством, вона вперто продовжує триматися обраного шляху: “Дивіться... цей немодний пан – це мій татусь... Але я не соромлюсь його... О ні! Хочете, то я поцілую його” [2, 197].

Місто викликає у дівчинки підсвідому потребу в захисті, яку вона спершу втілює у невзаємне почуття до Данка Данилюка: “Данко ніколи не мав часу. Може, тільки для Дарки ? Завжди біг кудись” [2, 151]. А згодом підштовхує до дружби зі Стефою Сидір. Для героїні, і в цьому ми цілком згодні з Н. Єфстаф’євич, чернівецький простір розшаровується на реальний і містичний. Останній співвідноситься у нас із поняттями чужий, незрозумілий, інакший. З такого ракурсу читачеві місто відкривається як невідомий, таємничий, чужий топос, що володіє містичною силою, яка, попри усі страхи, змушує Дарку підсвідомо захоплюватися красою Міста: “Божечку, які гарні Чернівці (...) це безміж простору, що її ніколи не відчуєш на долах, ця безпосередня близькість людини з небом. І зелень, і синява неба, і простір без меж, і Бог десь так близько” [2, 147]. Вертикальна будова простору і наближення до неба реалізують ментальні особливості українського народу та його віри в Бога.

Як чітко змальовує І. Вільде, Чернівці – велике, міжнаціональне місто, що “дихає” німецькою і румунською культурами, але водночас воно магічно-манливе, “де сходяться Схід і Захід, де поєдналися Стамбул і Париж, якась дивовижна суходільна Касабланка” [1, 10]. Авторка постійно підкреслює полікультурність Чернівців, а багатьма деталями наголошує на складності буття саме українського етносу в умовах соціокультурної блокади: “наша гімназія – єдина школа з усіх національних меншин, якій дозволено на тому святі відспівати свої народні пісні” [2, 198]; “...заглянути до єдиної української книгарні Гливики...” [2, 196]. Такі дрібні штрихи приховують величезний пласт проблем і поневірянь людей, що на рідній землі стали маргіналами і були змушені жити за законами іншої нації.

Дарці при найменшій нагоді “в пам’яті (...) збігаються в одно всі ремствування на румунів (на “постолаків”, як казали в хаті її батьків), спогади про ті прикрі вістки, які після кожного “першого” привозив татко з Чернівців, неймовірні, жахливі історії односельчан-рекрутів про знуцання в румунській армії, самовільні, безкарні вибрики румунських жандармів супроти селян у самій Веренчанці” [2, 136]. Асоціативність зображення, спогади, що складаються з окремих мазків, створюють загальну картину містять у собі весь комплекс накопиченої українською спільнотою суттєвої інформації про поневіряння в умовах панування іншого етносу, створюють загальну яскраву картину буття нашого народу.

Отже, для поетики аналізованих текстів властивий імпресіоністичний принцип зображення міського простору, що втілюється зокрема, в суб'єктивній формі нарації, фрагментарній характеристиці персонажів, мозаїчному змалюванні своєрідних деталей та передачі феноменів почуттєвої сфери за допомогою ретельно дібраних чуттєвих вражень. Персонажі роману бачать світ крізь призму своїх відчуттів, предметний світ немовби заломлюється у їхній свідомості. Авторки не переповідають події, а фіксують повсякденне життя, даючи можливість читачеві особисто спостерігати, бути безпосереднім учасником дії твору. При цьому художній простір у творах І. Вільде здебільшого постає чужим і ворожим по відношенню до головних героїв і головною причиною цього є не війна, як у випадку з Семптімусом В. Вулф, а буття етносу в умовах соціокультурної блокади.

Проведене дослідження, безумовно, не вичерпує проблеми, оскільки роман “Місіс Делловей” В. Вулф та цикл повістей “Метелики на шпильках” І. Вільде вимагають перепрочитання крізь призму імпресіоністичного світобачення не тільки в аспекті зображення міського простору, а й на інших рівнях твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баган О. Коли серце, як на долоні / Олег Баган // Вільде І. Метелики на шпильках. Б'є восьма. Повнолітні діти : Повісті. – Дрогобич : Видавнича фірма “Відродження”, 2009. – С. 3–12.
2. Вільде І. Метелики на шпильках. Б'є восьма. Повнолітні діти : Повісті / Ірина Вільде. – Дрогобич : Видавнича фірма “Відродження”, 2009. – 488 с.
3. Михальская Н. П. История английской литературы : учебник для гуманитарных факультетов вузов / Н. П. Михальская, Г. В. Аникин. М. : AcademiA, 1998. – 516 с.
4. Goldman J. Introduction to Virginia Woolf / Jane Goldman. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006 – 157 p.
5. Roe S. The impact of post-impressionism / Sue Roe // The Cambridge Companion to Virginia Woolf / Ed. by Sue Roe and Susan Sellers. – Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – P. 164–190.
6. Woolf V. Mrs Dalloway : novel / Virginia Woolf // Selected Works of Virginia Woolf. – London : Wordsworth Editions, 2005. – P. 129–251.

Стаття надійшла до редакції 28 вересня 2017 року